

UDK 340.15:622(497.11)"04/14"

CERIF: H 270, H 300

DOI: 10.51204/Anali_PFBU_22205A

Dr Andreja KATANČEVIĆ*

HUTMANI SRPSKOG SREDNJOVEKOVNOG PRAVA

Tema rada je ustanova hutmana u srpskom srednjovekovnom rudarskom pravu. Prvo pitanje na koje se daje odgovor jeste u kojoj meri je ona plod transplantacije saskih običaja u srpsko pravo. Drugi cilj rada je da se odrede ovlašćenja i dužnosti hutmana, kao i način njihovog izbora ili postavljenja.

Kako rezultati pokazuju, Zakonik o rudnicima despota Stefana poznaje dva instituta hutmana. Prvi je pomoćni organ urbarara, koji sa njim meri zemlju i postavlja granice eksploatacionih polja prilikom dodeljivanja koncesije i prilikom proboja, za šta naplaćuje takse. Verovatno je da ga je postavljao carinik zakupac regalnih prava. Druga ustanova je nadzornik pojedinačnog rudnika, koji evidentira članove rudarskog ortačkog društva, prima njihove uplate troškova, verovatno vodi računa i o pravičnom, urednom i ugovorenom obavljanju ostalih poslova u rudniku, a angažuju ga ortaci.

U radu su primenjeni jezičko, sistemsko i istorijsko tumačenje, uporedni metod i regresivna analiza.

Ključne reči: *Hutman. – Rudarsko pravo. –Zakonik o rudnicima. – Zakonik despota Stefana. – Novo Brdo.*

* Vanredni profesor, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Srbija, katancevic@ius.bg.ac.rs.

1. UVOD

Rudnici srebra i zlata u srpskim zemljama srednjeg veka javljaju se u XIII veku kada su se u te oblasti doselili Sasi. Nemački saski rudarski stručnjaci su u tom ili nešto ranijem periodu bili aktivni i u drugim evropskim zemljama. Osim u Srbiji i u svojoj postojbini Saksoniji, oni su radili i u Češkoj, Ugarskoj, a nešto kasnije u Bosni. U svojim seobama ne donose samo naprednu tehnologiju iskopavanja i obrade rude, već i svoje pravo. Tim normama su regulisani odnosi i instituti koji do tada nisu postojali na našim prostorima. Recipirano rudarsko pravo je u naredna dva veka u Srbiji doživelo značajan razvoj. Na primer, urbarari, zakupci rudnih regalijskih i sakupljači urbora u češkom pravu, u Srbiji su bili organi vlasti *sui generis* (Katančević 2020a), dok su zakupci rudnika bili carinici (Katančević 2020a, 265–266; o carinicima Katančević 2020b). Izgrađena su posebna pravila ugovora o lemšatu (Katančević 2021, 122–123). Izgleda da je specifičnost srpskog prava i u tome što feudalni gospodari nisu imali pravo na deo iskopane rude sa svoje baštine (Katančević 2020v, 1074–1075). Posle pada srpske države, rudarsko pravo je recipirano u Otomanskom carstvu i primenjivano do gašenja rudarstva na ovim prostorima.

Hutman je jedan od instituta preuzetih iz saskog običajnog u srednjovekovno srpsko pravo. Prema Fajtovom rečniku, „*hutmann*“ znači 1) „*Grubenaufseher*“, „nadzornik rudnika, koji treba da nadzire materijale i stvari“ i 2) „*Steiger*“, „nadzornik“ (Veith 1871, 280).

2. SRPSKI I OTOMANSKI IZVORI

Srpska država je dobila svoju kodifikaciju rudarskog prava na prelazu iz XIV u XV vek (Katančević 2016, 221–234). To je bio Zakonik o rudnicima despota Stefana Lazarevića. Nastao je kao partikularno pravo Novog Brda, tada najrazvijenijeg rudarskog centra Balkana. Zakonik je sačuvan u dva srpska prepisa, koji su otkriveni u HH veku. Ćirilčki je stariji i potiče iz XVI stoleća (Radojčić 1962). Latinični je nastao vek kasnije (Ćirković 2005). Posle pada srednjovekovne srpske države, mnoge njegove norme su recipirane i u kasnije otomanske propise (Spaho 1913; Beldiceanu 1964, 243–254, 257–268, 316–323, 354–363; Rizaj 1968, 199–256).

U uvodu Zakonika, među članovima kolegijuma od „dvadeset četvorice dobrih ljudi“ koji su ga napisali, na četvrtom mestu se navodi ime Matka hutmana („*матска хѣтмана*“, Radojčić 1962, 37–38; „*Matka Hutmana*“, Ćirković 2005, 20; u prevodu Zakonika na turski odmah posle njega je i

„Dminko Hutman“, Rizaj 1965, 209). Hutmani su pomenuti i u pet članova Zakonika. Sledi njihov uporedni pregled u ćiriličkom i latiničkom prepisu, prema numeraciji Nikole Radojčića i Sime Ćirkovića:

<p>10. ... Гдѣ се роупѣ пробію с рзпами• и сретюу се тоуи да стое докле погю оурѣбарари, и хоутманы• зарзчив^сшим се печатми цариничьскыми• по о҃гледан^сю оур^сбарар^сскем^с• да не волна една дроуге четету оучинити, докле мера погю•¹ (Радѡјчић 1962, 40)</p>	<p>Glava 4. ... gde se rupa s' rupom probie i srētu se, tuy da stoe dokle pojdu vrbarari i hutmani, a zapečativši se pečati carinskymi. Po oglédanju vrbararskom da ne volna jeda(n) drugomu štetu učiniti dokle mēra pogje.² (Ćirković 2005, 21)</p>
<p>14. ... Роупа шоурѣ да се залага законом^с до срѣдѣ вечерь, и да се личи• а оу срѣдѣ вечерь сь оур^сбараровем о҃трокомъ ако залогоу постави оу оурбарара що е жам^скощъ врѣдна• ако моу се види некои кривъ жам^скощъ• докле оучини разлогъ сь хоутманом, и сь діакомъ и оу четврьтъкъ до пладне ако не би раз^слогъ оучинили, и неплатили• тоуи се дѣловѣ гоубѣ: ~³ (Radojčić 1962, 41)</p>	<p>Glava 8. A rupa šurf da se zalaga i da liče po zakonu do srēde večr a u srēdu s' urbararevem otrokom. Ako zalogu postavi vrbrara što ē vrēdna zamkošt, dokle učini razlog z' diakom i s hutmanom u četvr'tk do pladně. Ako ne bi razlog učinili i ne platili toy se dēlovu gube.⁴ (Ćirković 2005, 22)</p>

¹ Prevod: „Gde se rupe probiju s rupama i sretnu se, tu da stoje dokle dođu urbarari i hutmani sa pečatima cariničkim; po pregledanju urbararskom da ne može jedna drugoj štetu učiniti dok mera ne dođe“ (Marković 1985, 15).

² Prevod: „...gde se rupa s rupom probije i sretnu se, tu da stoje dokle ne pođu urbarari i hutmani ovlašćeni pečatima cariničkim. Posle urbararskog ogledanja nije dozvoljeno da jedna čini štetu drugoj dok mera ne pođe“ (Ćirković 2005, 42).

³ Prevod: „Rupa šurf da se zalaže po zakonu do srede uveče, i da se liči, a u sredu uveče sa urbararovim otrokom ako zalogu postavi kod urbarara koliko žamkošt vredi, ako mu se čini da je žamkošt kriv, dok se raspravi sa hutmanom i dijakom i u četvrtak do podne ako se ne bi raspravili i ako ne bi platili, ti se delovi gube“ (Marković 1985, 15).

⁴ Prevod: „A rupa šurf da se zalaže po zakonu i javno oglašava do srede uveče, a u sredu s urbararevim otrokom. Ako ostavi kod ubarara zalogu što je vredna koliko žamkošt, dok ne napravi obračun s dijakom i s hutmanom u četvrtak do podne. Ako ne bi napravili obračun i platili, ti delovi se gube“ (Ćirković 2005, 42–43).

<p>17. ... Роупоу мѣрноу или шоур^сфѣ• кою соу павнали гварци• тере є была ѡстала, паке соу почели ѡпетъ ѡны гварци паоунати• или дрзѣхъ къ себѣ припоустили• кто би на що платѣ прѣвы жам^скощъ, хоутманоу и дѣакоу• толико дѣловѣ да има• ако є прѣво и много дѣлова има а послѣ да є и мало дѣлова прихватиль• терѣ да се нагѣ и голѣма роуда• да не вол^снь рекіи прѣво сѣмь има веке дѣловѣ• нехо да се оупраша, хоут^сманъ или оуценникъ• на що є прѣво платѣ наипослѣднѣи жам^скощъ на оуз^сбою• толико и да има дѣлове веке на тои друуга сведож^сба да се не води⁵ (Radojčić 1962, 41–42)</p>	<p>Glava 12. Rupu mĕrnu koju su paunali guarciy tere byla ostala i pak ju su počeli opet ony gvarci paunat ili družĕh k' sĕbě pripustili, tko bi našto! platil prwy xam'košt hutmanu, toy da ima. Ako bi pr'wo i mnogo imali i poslē da e malo počea, tere da se nagjĕ golema ruda da ne voln rĕky pr'wo s'm wĕke ima dĕlov, neho da se upita hutman ili ucĕnik na što e platia naposlĕdny uzboy toliko i da ima. Vekje na toj druga swĕdožba da se ne vodi.⁶ (Ćirković 2005, 22)</p>
<p>40. ... Законъ є оур^сбарароу коѡм хокѣ роупомъ сваком^с да мѣри• коѡм може болю правдоу показати• за тои да моу не може нитко забранить• а да моу се платет њемоу, б• литрѣ динара• а хоут^сманомъ, а• литра а ѡсталѣ є хар^счъ вѣс гвар^счки а комоу мѣра ѡда• тѣи мѣроу да плати• ...⁷ (Radojčić 1962, 48)</p>	<p>[VIII] Zakon' e vrbararom koom hokje rupom svakom da mĕri koom moxe boljĕ pravdu pokazati, za toy da mu ne moxe nitko ubraniti, a da mu se plakja: njemu 2. litre dinar i hutmanom litra i ostala spenza gvarka, i komu mĕru pristupi t'y da plati meru. ...⁸ (Ćirković 2005, 26)</p>

⁵ Prevod: „Za rupu mernu ili šurf koju su paunali gvarci, te je bila ostala, pa su je počeli opet oni gvarci paunati ili druge k sebi pustili, ko bi na što platio prvi žamkošt hutmanu i dijaku, toliko delova da ima; ako je pre i mnogo delova imao, a posle da je i malo delova prihvatio, pa se nađe bogata ruda, da ne može reći: pre sam imao više delova, nego da se upita hutman ili ucenik — na što je prvo platio poslednji žamkošt na uzboju, toliko i da ima delova; više o tome druga svvedožba da se ne vodi“ (Marković 1985, 16).

⁶ Prevod: „Rupu koja ima meru ili šurf, koju su paunali gvarci, pa je bila napuštena, a onda su je ti gvarci počeli ponovo paunati, ili su druge sebi pripustili, da ima to, na što bi ko platio prvi žamkošt hutmanu. Ako bi prethodno i mnogo imao i posle da je malo počeo, pa se nađe velika ruda, ne sme da kaže: prije sam imao više delova, nego da se pita hutmana ili ucenika na što je platio kod poslednjeg uzboja, toliko i da ima. Drugo svvedočenje o tome da se ne traži“ (Ćirković 2005, 43).

<p>41. ... Роупе є за, й• сеж^снь плате • й • оун^счь• и ѡбѣд^с хоутма- номъ• а за векіє вѣрованиѣ• а за поновленіє ѡсмицоу по днѣве• закон^с мою є, ѡд• динаре и ѡбѣд хоутманом• ...⁹ (Radojčić 1962, 48)</p>	<p>[IX] I za věnčanje rupe za 8 sexan', zakon mu e 8 unč i oběd hutmanom za vekje věrovanie. A za ponovljenje osmice pod d'nevi ŽD (64) dinar i oběd hutmanom ...¹⁰ (Ćirković 2005, 27)</p>
---	--

Kako se može videti, u delovima u kojima se govori o hutmanu postoji veliko podudaranje dva prepisa, što nije uvek slučaj (npr. Katančević 2021, 121). To ukazuje na autentičnost pravila u sačuvanim tekstovima. U članu 10 ćirilickog, odnosno glavi 4 latiničkog prepisa, reč je o susretanju van polja koja su im dodeljena, što nedvosmisleno proističe iz prethodnog teksta (Radojčić 1962, 40; prevod Marković 1985, 15; Ćirković 2005, 22; prevod Ćirković 2005, 42). Naime, svaki rudnik bi dobijao koncesiju odnosno isključivo pravo da otkopava rudu na određenoj izmerenoj i obeleženoj površini. Mogao je da je otkopava i na susednom zemljištu, na kome ne postoji takva koncesija. U citiranom delu Zakonika propisuje se postupanje u slučaju „proboja rupa“ na zemljištu na kome pravo otkopavanja i eksploatacije nije dodeljeno.

Osim u Zakoniku o rudnicima, hutmani su pomenuti i na drugim mestima. Prema Diniću, tridesetih godina XV veka, među 120 dužnika Mihaila Lukarevića u Novom Brdu zabeleženo je i deset hutmana (Dinić 1955, 12–13; Dinić 1962, 84). Iako ne govori mnogo o položaju i nadležnosti, to ukazuje na njihovu brojnost. Na primer, na istom mestu se pominje samo jedan dužnik urbarar (Dinić 1955, 12–13). Izvor potvrđuje i da je hutman bilo posebno zanimanje jer se pominje uz druga, koja su bila povezana sa rudarskom proizvodnjom, a kojima se su bavili ostali Lukarevićevi debitori.

⁷ Prevod: „Zakon je urbararu – kojom hoće rupom, svakom da meri, kojom može bolju pravdu pokazati, to da mu ne može niko zabraniti, a da mu se plate 2 litre dinara, a hutmanu 1 litra, a ostali je harč sav gvarački, a kome mera da – taj meru da plati...“ (Marković 1985, 19).

⁸ Prevod: „Zakon o urbararima. Kojom god hoće rupom svakom da meri, gde može bolje pravdu pokazati, za to da mu ne može niko zabraniti, a da mu se plaća 2 litre dinara, i hutmanima litra i ostali trošak gvarka, kome meru utvrdi taj da plati meru...“ (Ćirković 2005, 48).

⁹ Prevod: „Rupi je za 8 sežanja, plate 8 unči i obed hutmanu a za veće verovanje, a za ponovljenje osmice po danu zakon mu je 24 dinara i obed hutmanu...“ (Marković 1985, 19).

¹⁰ Prevod: „I za věnčanje, rupe za 8 sežanja, zakon mu je 8 unča i obed hutmanima za bolje verovanje. A za ponavljanje osmice po danu 64 dinara i obed hutmanima i da ima u godištu 2 haišta, ni da mu se ništa od njih ne uzme“ (Ćirković 2005, 48).

Tema ovog rada nisu recepcija i razvoj instituta hutmana u otomanskom pravu. Uprkos tome, zbog regresivne analize, koristiće se i dva izvora iz otomanskog perioda.

Prvi od njih je deo dokumenta, verovatno iz 1536. godine (Begović 1971, 4 fn. 6) koji sadrži objašnjenje pojedinih rudarskih termina. Ovde je dat prevod Fehima Spaha:

Kanuni i majdansko nazivlje... „Glavara svih radnika u rovu i izvan rova zovu hutman. On dođe i od dioničara rudnika uzme, što spada na njih prema dijelovima i svake sedmice daje radnicima. Njihova je služba pravičnost i povjerenje. ...Kada bude dosta rude i treba je dijeliti, onda hutman obavjesti emina i ćatiba, kao i dioničare u rovu. Onda oni svi zajedno dođu i dijele“ (Spaho 1913, 167–168).

Drugi izvor je znatno kasniji. Reč je prepisu svojevrsnog rečnika rudarske terminologije na otomanskom turskom jeziku (Skarić 1936), koji je za potrebe nadležnih kadija nastao 1751. ili 1752. godine (Skarić 1936, 5). Tu se termin „hutman“, u Skarićevom prevodu, objašnjava na sledeći način:

„...ovo je čovjek, koga rudari izaberu i šalju ga, kada nastane kakav spor, pa se ne može pouzdati u šafara i izaslanika. On (hutman) dođe k rupi i upozna se sa sporom, pa prema nahođaju napravi izvještaj. On je sudija svih rudara, pa se oni obraćaju njemu, kada se dogodi što, što se odnosi na rudnik“ (Skarić 1936, 19).

3. UPOREDNO PRAVO

Jedan od najstarijih zakonskih spomenika saskog rudarskog prava jeste povelja ugarskog kralja Bele IV Arpadovića (1235–1270) Banskog Ščavnici (*Schemnitz, Schebnitz, Selmečbánya, Banská Štiavnica*) u današnjoj Slovačkoj. U tom izvoru se ne pominju hutmani, ali postoji donekle sličan institut. U članu 15 ščavničkog prava propisuje se da, ako se dva rudnika sretnu, posao treba da stane dok ne dođu zakleti i starešina rudnika („*die geschworenn, vnd Perckmaister*“, *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* 1862, 225), koji dalje postupaju. Osim toga, čini se da zakleti imaju određene nadležnosti prilikom „venčanja rupe“, odnosno postavljanja međa rudnika („*maršana*“, „*Marscheid*“, „*marschayd*“). Tako se u članu 2 kaže da se ne može osporiti ono što dodele zakleti i starešina rudnika pod pečatom grada (u prepisu u *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* 1862, 220, ne pominju se zakleti i starešina, ali se to čini u onome koji je objavljen u Kachelmann 1855, 187), a u članu 12 se propisuje da zakleti i starešina rudnika postavljaju međe (*Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* 1862, 224).

Međutim, postoje i razlike između ugarskih zakletih i srpskih hutmana. Tako, prema prvom članu šćavničkog prava, starešina rudnika („*Perckmaister*“) mora da postavi „jednog zakletog delitelja, za potrebe grada“ („*einen gesworen tailer, noch der Statt nwcz*“, *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* 1862, 220). U srpskom pravu nema starešine rudnika koji bi mogao da imenuje hutmane. Njih su u XVIII veku na našim prostorima birali rudari, a nema podataka kako je to činjeno u srednjem veku. Osim toga, prema povelji Bele IV, zakleti u ugarskom pravu ne sakupljaju žamkošt (trošak rudarskog društva) od ortaka niti vode evidenciju o njihovim udelima.

Hutmani se pominju u frajberškom pravu. U članu 11 starijeg rudarskog prava za Frajberg piše da ukoliko neko od rudara pronade rudu, gvarci „mogu postaviti hutmane“ („*mogen hutluthe seczen*“), koji bi vodili računa o udelima gvaraka i o tome davali obaveštenja starešini rudnika pod zakletvom (A 11, *Urkundenbuch der Stadt Freiburg in Sachsen* 1886, 270). U mlađem frajberškom pravu propisuje se zabrana najvišem starešini rudnika, davaocu koncesije ili službeniku da na štolni ili izmerenom odnosno ograničenom eksploatacionom polju postavlja nadzornika („*styger*“) ili hutmana, protiv volje gvaraka (V 13, *Urkundenbuch der Stadt Freiburg in Sachsen* 1886, 289). Istim pravnim spomenikom je predviđeno da, u slučaju da se obeležavaju polja dva susedna rudnika, gvarci, ako tako žele, mogu uzeti nadzornika („*styger*“), „koji je častan čovek“ (V 18, *Urkundenbuch der Stadt Freiburg in Sachsen* 1886, 293). U članu 40, gde se pominju delikti i novčana kazna, kao učinioci se još jednom pominju i hutmani i štajgeri (V 40, *Urkundenbuch der Stadt Freiburg in Sachsen* 1886, 293). Iako bi se obe reči prevele na srpski kao „nadzornik“, izgleda da u Frajbergu hutmani i štajgeri nisu bili isto. Hutmani su, kao i u srpskom pravu, vodili računa o svojini nad delovima rudnika. Razlika je u tome što postavljanje hutmana nije bilo obavezno i oni nisu imali nikakvu ulogu u merenju i dodeljivanju određene parcele za eksploataciju. Nisu imali nadležnosti u vezi sa „probojem rupa“ niti im se plaćao žamkošt. Tako se čini da nisu imali nikakva javna ovlašćenja.

Iako je povelja Vaclava I Pšemislovića (1230–1253) češkom rudarskom mestu Jihlavi (*Iglau, Jihlava*) iz sredine XIII veka takođe nastala pod uticajem saskog prava, u njoj nema pomena hutmana. Govori se o zakletima („*gesworn*“, „*scheppfen*“, „*schhephen*“, „*jurati*“), koji sa urbararima dodeljuju pravo na kopanje rude na određenoj površini (A I 1, B I 1, Zycha 1900, 3, 8) i u napuštenom rudniku (A III 7, Zycha 1900, 4), sa čijim znanjem urbarari¹¹ donose propise (A IX 17, Zycha 1900, 7) i čija izjava ima apsolutnu dokaznu

¹¹ Treba imati u vidu da su u oba izvora nastala u Češkoj urbarari ono što su u Srbiji tog vremena bili carinici, odnosno zakupci urbora i njegovi sakupljači.

snagu (B XI 19, Zycha 1900, 17). Za razliku od srpskih hutmana, njima se ne plaća žamkošt niti o njemu vode evidenciju, kao ni o udelima ortaka. Na mestu na kome se uređuje postupanje prilikom proboja (B IX 26, Zycha 1900, 16) kaže se da ih rešavaju četvorica časnih ljudi, za koje se ne upotrebljavaju termini koji se koriste za zaklete. Dok se problem ne reši, rudnike koji su se sreli treba držati pod nadzorom („*reservari debet sub custodia*“, „*mit der heute pehalten*“, B IX 26, Zycha 1900, 16). Međutim, ne kaže se ništa o onome ko nadzor vrši.

Jus regale montanorum, povelja Vaclava II Pšemislovića (1278–1305) Kutnoj Hori (*Kuttenberg, Kutná Hora*), izdata oko 1300. godine, najdetaljnije uređuje institut hutmana (I 12, Zycha 1900, 100–103) od svih pomenutih kodifikacija. U stilu klasičnih rimskih jurisprudencata, prvo se daje definicija i etimologija termina „*custodes*“, odnosno „*hutleuten*“ (I 12 I 1, Zycha 1900, 100–101). Biraju ih ortaci od sposobnih i uglednih ljudi. Hutmani su polagali zakletvu, bili predstavljani urbararu i imali pravo na trideset drugi deo dobijene rude u rudniku u kome su radili. Taj deo bi gubili ukoliko bi „prestupili pravo ili svoju dužnost obavljali nemarno“ (I 12 I 2, Zycha 1900, 100–101). Postoji više vrsta kustosa, nadzemni (na ulazu u rudnik), podzemni (u rudniku) i oni koji nadgledaju topionice. (I 12 I 4, Zycha 1900, 100–101). Dužnost nadzornika je da vodi računa o tome da radnici u rudniku ispravno i kvalitetno obavljaju svoj posao, da ne krađu rudu, da dolaze na posao, da rade određeni broj sati i da optužuje one koji krše pravila s tim u vezi (I 12 I 5–9, Zycha 1900, 100–103). Sličan zadatak imaju i hutmani topionica (I 12 I 10–12, Zycha 1900, 102–103).

U istom izvoru pominje se posebna služba štajgera („*scansor*“, „*steiger*“, I 9, Zycha 1900, 92–96). Postavljali su ih urbarari u ime kralja, radi koristi grada (I 9 I 1, Zycha 1900, 92–93). Dužnost im je bila da danonoćno nadziru sve rudnike u mestu (I 9 I 2, Zycha 1900, 92–93, 95). Kako je njihova služba zahtevna, za štajgere se postavljaju sposobne i stručne ličnosti, koje polažu zakletvu (I 9 IV 7, Zycha 1900, 96–97). Po nalogu urbarara, postupaju prilikom otkopavanja rude između granica dva susedna rudnika (I 9 III 4, Zycha 1900, 94–95).

Hutmane Kutne Hore su birali članovi rudarskog društva, imali su pravo na udeo u dobiti i vodili su računa o kvalitetu i tačnosti obavljanja poslova u rudniku i topionici. Nema direktnih potvrda da je to važno za njih u Srbiji srednjeg veka. Štajgere je u tom češkom mestu postavljao urbarar i oni su polagali zakletvu, a nadležnost im je bila da nadziru sve rudnike u okolini grada. Ni hutmani ni štajgeri nisu, kao srpski hutmani, učestovali u merenju eksploatacionog polja niti su vodili evidenciju o udelima ortaka. S druge strane, kutnohorski štajgeri su, slično novobrdskim hutmanima, razgraničavali rudnike kada kopaju rudu van svog polja.

4. INTERPRETACIJE

U literaturi koja se bavi srpskim srednjovekovnim rudarstvom nailazi se na nekoliko stavova o nadležnosti i položaju hutmana.

Vladislav Skarić je institut definisao kao „družinski činovnik, koji nadzire rad u rudniku; bio je ujedno i varak u družini, a, čini se, i njen pretsjednik; njega biraju varkovi; u nekim sporovima je on i sudija; podložan je urbareru; novijeg vremena bila su u Kreševu 2 hutmana: veliki nad više rudnika, a mali u jednom rudniku“ (Skarić 1939, 106; slično Skarić 1939, 34). Zaključak je izveo samo na osnovu turskih izvora jer u to vreme još uvek nisu bili otkriveni prepisi Zakonika o rudnicima na srpskom jeziku. Prema citiranom tekstu tog pravnog spomenika, teško bi se moglo zaključiti da je hutman ortak (varak), činovnik ili upravnik društva o čijim interesima odlučuje prilikom merenja i ograničavanja eksploatacionog polja i kome naplaćuje taksu. Osim toga, u srpskim izvorima nema pomena ni o tome da hutman rešava bilo kakve sporove. Pre će biti da novobrdski hutman prilikom „proboja“ razgraničava rudnike koji su se sreli „ni na čijoj zemlji“, zajedno sa urbararom, onako kako im odmerava parcelu prilikom davanja koncesije. Teško je i da bi jedan od ortaka imao nadležnost da vodi evidenciju o udelima ostalih. Nema podataka o tome da ga biraju ortaci, ali izgleda da jeste bio pomoćni organ urbararu. Čini se da ono što Skarić tvrdi pre odgovara otomanskom ili češkom nego srpskom pravu. Da hutmani nisu bili „pretsjednici“ rudarskih ortakluka niti mogli da odlučuju o organizaciji posla u rudniku, već samo da ga nadziru, govore i norme o lemšatu sa lenhavarima (Radojčić 1962, 42, 45–46; prevod Marković 1985, 16, 18; Ćirković 2005, 22, 25; prevod Ćirković 2005, 43, 46), u kojima se hutmani ne pominju. Ipak, vredno je Skarićevo svedočanstvo (navedeno i u Skarić 1939, 36) da su postojala dva hutmana, te da je jedan nadzirao celo rudarsko područje, a drugi samo pojedini rudnik.

Dinić je hutmana definisao kao „nastojnika nad ceove“, kako je u njegovo vreme moglo da se čuje od stanovnika okoline Novog Brda (Dinić 1962, 84). Iako šturo, to je lepo svedočanstvo da se u narodu sačuvala uspomena na njih i da predanje nije iskoračilo van istorijske istine.

Radojčić ne definiše termin „hutman“ već citira rečnik braće Grim, u kojem se ta reč objašnjava kao „*einer der hütet, die aufsicht führt, hüter im allgemeinen sinne...; im bergwerk der steiger oder aufseher einer bergwerksgrube*“ („onaj koji nadzire, koji vodi nadzor, nadzornik u opštem značenju...; u rudarstvu štajger ili nadzornik rudnika“) (Grimm, Grimm 1877, 1992–1993), te dalje upućuje na propise kutnohorskog prava o hutmanima (Radojčić 1962, 87).

Za Begovića je hutman bio „predstavnik družine“ (Begović 1971, 8), njen službenik (Begović 1971, 14), on „učestvuje u odmeravanju rudnog polja, u rešavanju sporova o proboju jednog rova u tuđi rov. Brine se o pribiranjju žamkošta i preduzimanju potrebnih mera protiv onih udrugara koji tu obavezu nisu na vreme ispunili“ (Begović 1971, 16). Begović je svakako u pravu u pogledu nadležnosti odmeravanja polja i skupljanja troškova ortakluka. Međutim, u srpskim izvorima ne piše da hutman treba da preduzima mere protiv ortaka koji neuredno plaćaju žamkošt. Prema slovu Zakonika, on o tome samo vodi evidenciju. Tezi o rešavanju sporova mogu se suprotstaviti isti argumenti kao i Skariću.

Biljana Marković taj institut objašnjava kao „predstavnik rudarske družine, ujedno i njen član, gvark“ (Marković 1985, 15). Ona posebno naglašava da su hutmani „predstavnici gvaračkih družina“ (Marković 1985, 49) u rešavanju sporova o „proboju“. Stavovi podležu istim prigovorima kao i Skarićevi.

Ćirković daje sledeće tumačenje: „Hutmann, označava stručno lice, nadzornika, u službi vlasnika delova. Njegova je dužnost ograničena na rudnik, evidentira i obračunava troškove, zastupa družinu za koju radi. Hutmani se javljaju kad treba rešavati sporove i nalaziti tehnička rešenja“ (Ćirković 2005, 36; slično Ćirković 2002, 89–90), oni su „stručni rukovodioci pojedinih cehova, nadzornici u službi gvarkova“ (Ćirković 2002, 89). On veruje da se prilikom proboja hutmani javljaju kao „predstavnici zainteresovanih strana“ (Ćirković 2005, 55; slično Ćirković 2002, 89). On ispravno primećuje da je reč o stručnoj osobi, koja nadzire i evidentira trošak. Međutim, nigde u izvorima ne stoji da hutman zastupa ortakluk niti da rešava sporove. Takođe, ne dovodi se u vezu sa pronalaženjem tehničkih rešenja.

Prema Zakoniku o rudnicima, hutmani imaju tri nadležnosti: evidencija ortačkih delova i primanje uplata žamkošta; merenje i obeležavanje parcele prilikom dodele koncesije; isto to kod proširenja rudnika prilikom „proboja“. Osim u prvom slučaju, izgleda da deluju kao pomoćni organi urbarara, a za obavljanje nadležnosti naplaćuju taksu. Samo su prilikom postavljanja međa posle „proboja“ morali da budu „zaručeni pečatima carinika“, što Ćirković tumači kao „imajući pečat kao znak ovlašćenja carinika“ (Ćirković 2005, 55). Da hutmani nisu rešavali sporove govori i to da nisu navedeni u članu VI ćiriličkog prepisa Zakonika o rudnicima (Radojčić 1962, 52; prevod Marković 1985, 21), kojim se uređuje sudska nadležnost u Novom Brdu. Kako se vidi u uporednom pravu, tamo gde su postojali posebni organi za merenje i obeležavanje zemlje prilikom davanja koncesije ili „proboja“, oni bi polagali zakletve i ne bi ih birali članovi ortakluka već viši organi vlasti. Kako je vladar prenosio deo vlasti u rudnicima na carinike zakupce regalija,

a hutmani vršili deo nadležnosti uz ovlašćenje poslednjih, odnosno uz njihov pečat, moglo bi se pretpostaviti da su hutmane u Novom Brdu postavljali carinici.

Nema dikretnih dokaza da su hutmani vršili nadzor nad radom u rudniku. Međutim, iz Zakonika sledi da su ortaci njima plaćali ukupan trošak i da su hutmani vodili evidenciju o udelima pojedinih vlasnika. Prema slovu Zakonika, nju nisu vodili urbarari, iako su beležili različita druga prava i pravne činjenice (Katančević 2020a, 271–274). U tom segmentu, hutmani teško da su mogli biti pomoćni organi urbarara. Pre bi bilo da je reč o drugoj vrsti nadzornika koji su vodili računa pre svega o uplatama, isplatama i finansijskim interesima ortaka u neposrednoj rudarskoj proizvodnji, slično hutmanima kutnohorskog prava. Takvog hutmana bi birali ortaci, iako on ne bi bio član društva. Kako se iz uporednog prava vidi, moguća je razlika između javnih nadzornika, organa vlasti i privatnih nadzornika, službenika u rudniku ili topionici. Prvi su imali nadležnost u premeru eksploatacionog polja prilikom davanja koncesije i „proboja“, polagali su zakletvu i postavljali su ih viši organi vlasti. To su bili zakleti u ščavničkom („*die geschworenn*“) i jihlavskom („*gesworn*“, „*scheppfen*“, „*schhephen*“, „*jurati*“) i štajgeri u kutnohorskom pravu („*scansor*“, „*steiger*“). Drugi su bili uposlenici rudarskog društva, koji su vodili računa o njegovom interesu. To su bili kustosi ili hutmani Kutne Hore. Čini se da je tako bilo i u srpskom srednjovekovnom pravu, te da su to različiti pojmovi za koje se upotrebljavao isti termin, koji, po svoj prilici, nije imao tehničko značenje u vreme seobe Sasa, pošto njegova upotreba oscilira u uporednim izvorima. U prilog tezi o dva instituta sa istim imenom govori i činjenica koju ističe Skarić o dva kreševska hutmana – „veliki nad više rudnika, a mali u jednom rudniku“ (Skarić 1939, 106).

5. ZAKLJUČAK

Sasi su u XIII veku doneli u srednjovekovnu Srbiju rudarsku terminologiju i rudarske institute, koji su bili uređeni običajima. Izgleda da ustanova hutmana – nadzornika nije bila dovoljno uobličena jer postoje razlike između kodifikacija rudarskih prava nastalih na osnovu saskih običaja. Hutmani su imali svoj *sui generis* razvoj u srednjovekovnoj Srbiji. U Zakoniku o rudnicima despota Stefana, donetom za Novo Brdo, sreću se dva instituta hutmana, odnosno različite ustanove označene homonimima, što se može potvrditi i regresivnom analizom kasnijeg uređenja rudnika pod otomanskom vlašću. Prvi od njih je nadzornik, pomoćni organ urbarara, koji zajedno sa njim meri zemlju i postavlja granice parcele prilikom dodeljivanja koncesije i

„proboja“, za šta naplaćuje takse. Verovatno ga je postavljao carinik, odnosno zakupac regalnih prava. Druga ustanova je nadzornik pojedinačnog rudnika, koji prema slovu Zakonika vodi računa o evidentiranju udela u rudarskom ortaćkom društvu i o troškovima eksploatacije, koje mu plaćaju ortaci. Iako za to nema izvora, uporednopravnom metodom se može zaključiti da se on starao i o pravičnom, urednom i ugovorenom obavljanju ostalih poslova u rudniku, a da su ga postavljali ortaci.

LITERATURA

- [1] Begović, Mehmed. 1971. Rudarska baština u Srbiji u XV i XVI veku. *Glas SANU* 280: 1–66.
- [2] Beldiceanu, Nicoară. 1964. *Les actes des premiers sultans consevés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque nationale à Paris*. Vol. 2. *Règlements miniers 1390–1512*. Paris: Mouton et Co.
- [3] *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*. 1862. Pest: Eggenberger Ferdinánd Akademiai.
- [4] Ćirković, Sima. 2002. Preduzetništvo i rudarsko pravo. *Staro srpsko rudarstvo*. Beograd: Vukova zadužbina – Novi Sad: Prometej.
- [5] Ćirković, Sima. 2005. *Latinički prepis Rudarskog zakonika despota Stefana Lazarevića: uvod, tekst, prevod i komentari*. Beograd.
- [6] Dinić, Mihailo. 1955. *Za istoriju rudarstva u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni*. I deo. Beograd: Srpska akademija nauka.
- [7] Dinić, Mihailo. 1962. *Za istoriju rudarstva u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni*. II deo. Beograd: Srpska akademija nauka.
- [8] Ermisch, Hubert. 1886. *Urkundenbuch der Stadt Freiberg in Sachsen*. Vol. 2. *Bergbau, Bergrecht, Münze*. Leipzig: Giesecke & Devrient.
- [9] Grimm, Jacob, Grimm, Wilhelm. 1877. *Deutsches Wörterbuch*. Vol. 4, 2. Leipzig: Hirzel Verlag.
- [10] Katančević, Andreja. 2016. Datiranje Zakonika o rudnicima despota Stefana i sadržina njegovog ćiriličnog prepisa. *Srpska politička misao* 1: 221–237.
- [11] Katančević, Andreja. 2020a. Institut urbarara u srednjovekovnoj Srbiji. *Baština* 51: 263–279.

- [12] Katančević, Andreja. 2020b. Zakup carina u srednjovekovnoj Srbiji. *Νομοφύλαξ. Zbornik radova u čast Srđana Šarkića*, ur. Tamara Ilić, Marko Božić. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, JP „Službeni glasnik“: 253–268.
- [13] Katančević, Andreja. 2020v. Pravo na rudarskom zemljištu u srednjovekovnoj Srbiji. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu* 3/2020: 1065–1078.
- [14] Kachelmann, Johann. 1855. *Geschichten der ungarischen Bergstädte und ihrer Umgebung*. Schemnitz: Franz Lorber.
- [15] Marković, Biljana. 1985. *Zakon o rudnicima despota Stefana Lazarevića: prevod i pravnoistorijska studija*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.
- [16] Radojčić, Nikola. 1962. *Zakon o rudnicima despota Stefana Lazarevića*. Beograd: Naučno delo.
- [17] Rizaj, Skender. 1968. *Rudarstvo Kosova i susednih krajeva od XV do XVII veka*. Priština: Zajednica naučnih ustanova Kosova i Metohije.
- [18] Skarić, Vladislav. 1936. *Stari turski rukopis o rudarskim poslovima i terminologiji*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- [19] Skarić, Vladislav. 1939. *Staro rudarsko pravo i tehnika u Srbiji i Bosni*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- [20] Spaho, Fehim. 1913. Turski rudarski zakoni. *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 25: 1–194.
- [21] Veith, Heinrich. 1871. *Deutsches Bergwörterbuch mit Belegen*. Vol. 1.2. Breslau: Verlag von Wilh. Gottl. Korn.
- [22] Zycha, Adolf. 1900. *Das böhmische bergrecht des mittelalters auf grundlage des bergrechts von Iglau*. Vol. II. *Die Geschichte des Iglauer Bergrechts und die böhmische Bergwerksverfassung*. Berlin: Verlag von Franz Vahlen.

Andreja KATANČEVIĆ, PhD

Associate Professor, University of Belgrade Faculty of Law, Serbia

HUTMAN OF SERBIAN MEDIEVAL LAW

Summary

The subject of the paper is the institute of hutman in Serbian medieval mining law. The first question to be answered is related to the extent of transplantation of the institute from Saxon customs to Serbian written law. The second aim is the definition of the competence of hutman and the way he was appointed.

The results indicate the Despot Stefan's Mining Code recognized two different institutes of hutman. The first was auxiliary service to urbarar, measuring and marking the land in the procedure of granting mining concessions and after breaking one mine into another, charging a fee. He was probably appointed by tax collectors. The second one is the supervisor of a mine, entitled to collect the payment from the owners of its shares, to record it and presumably to take care of correct conducting all kind of activities in the mine. Most likely he was employed by the shareholders of the mine partnership.

The linguistic, systemic, and historical interpretation is applied as well as the comparative method and regressive analysis.

Key words: *Hutmann. – Mining law. – Despot Stefan's Code. – Novo Brdo Code. – Mining Codification.*

Article history:

Received: 31. 1. 2022.

Accepted: 4. 5. 2022.